

УДК 347.51

В.В. Корольова
кандидат юридичних наук, доцент,
Університет «КРОК»

І.А. Красюк
здобувач ступеня вищої освіти “магістр”
Університет «КРОК»

Право дитини на відшкодування моральної шкоди як один із способів захисту її особистих немайнових прав

Стаття присвячена дослідженню особливостей відшкодування моральної шкоди, спричиненої посяганням на особисті немайнові права дитини.

Ключові слова: право дитини на захист, моральна шкода, відшкодування моральної шкоди.

В.В. Королева
кандидат юридических наук, доцент
Університет «КРОК»

І.А. Красюк
соискатель степени высшего образования “магистр”
Университет «КРОК»

Право ребенка на возмещение морального ущерба как один из способов защиты его личных неимущественных прав

Статья посвящена исследованию особенностей возмещения морального ущерба, причиненного посягательством на личные неимущественные права ребенка.

Ключевые слова: право ребенка на защиту, моральный ущерб, возмещение морального ущерба.

V. Koroleva
Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of
State and Legal Disciplines, “KROK” University

I. Krasnyuk
Graduate Student,
“KROK” University

The right of the child to compensation for non-pecuniary damage as one of the ways to protect her personal non-property rights

The article is devoted to the study of peculiarities of non-pecuniary damage caused by encroachment on the personal non-property rights of a child

Key words: child’s right to protection, moral harm, compensation for moral harm.

Постановка проблеми

На сьогодні в Україні прийнято низку законодавчих актів, які закріплюють правовий механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини. Такими нормативно-правовими актами є: Конституція України [1]; Сімейний кодекс України [2]; Цивільний кодекс України [3]; Закон України «Про охорону дитинства» [3]; Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [4] тощо. Стаття 16 Цивільного кодексу України у ч. 2 надає перелік способів захисту цивільних прав та інтересів [3]. Аналіз статті 18 Сімейного кодексу України свідчить про те, що серед способів захисту сімейних прав та інтересів є такий спосіб захисту, як відшкодування моральної шкоди [2]. Отже спільними для сімейного і цивільного законодавства є такий спосіб захисту, як відшкодування моральної шкоди.

У сфері захисту особистих немайнових прав дітей шляхом відшкодування моральної шкоди існують певні особливості. Це пов'язано із тим, що дітям, як суб'єктам сімейних правовідносин, завдання моральної шкоди можливе й у випадках, не передбачених цивільним та сімейним законодавством, як-то у разі експлуатації дитини, жорстокого поводження з дитиною тощо. У зв'язку з цим, у процесі правозастосовної діяльності виникає багато проблемних питань, пов'язаних із реалізацією такого способу захисту в разі, якщо шкода була завдана дитині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі проблемні питання щодо поняття моральної шкоди та її відшкодування докладно досліджувалися багатьма вченими, в тому числі й на дисертаційному рівні. Зокрема, дану проблематику досліджували М. Галянтич, Л. Красицька, Н. Кузнєцова, О. Онищенко, З. Ромовська, Р. Стефанчук, І. Спасибо-Фатєєва, С. Шимон, Р. Шишка та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

З огляду на те, що захист прав дитини пов'язаний з безліччю проблем теоре-

тичного і практичного характеру, серед яких особливої актуальності набуває проблема відшкодування моральної шкоди, пов'язана з тим, що на сьогодні у науці сімейного права ще не сформовано комплексний підхід ні до визначення поняття моральної шкоди, яка заподіяна дитині, ні до визначення її розміру, способу відшкодування тощо, вважаємо за доцільне дослідити теоретико-правові підходи до поняття моральної шкоди, що заподіяна дитині, та поняття права на компенсацію моральної шкоди як однієї з гарантій захисту прав і свобод дитини.

Формулювання цілей статті

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз права дитини та відшкодування моральної шкоди.

Виклад основного матеріалу дослідження

Становлення та розвиток громадянського суспільства та правової держави є неможливим без утвердження в суспільній свідомості визнання й чіткого дотримання прав і свобод дитини, її захисту, спрямування всіх державних інститутів у сфері охорони дитинства та посадових осіб на реалізацію інтересів дитини. Варто зазначити, що прийняті в останні роки правові акти, що закріплюють право дитини на захист, не дозволяють вирішити проблемні питання, які виникають у практичній діяльності щодо захисту їх прав.

В юридичній літературі під захистом прав дитини розуміється поновлення порушеного права; створення необхідних умов, що компенсують втрату певних прав дитини; усунення перепон на шляху здійснення прав дитини. Заслужує на увагу й інша дефініція даного поняття: під захистом прав дитини варто розуміти застосування заходів з визнання і відновлення порушених прав дитини, припинення дій, які порушують ці права [6, с. 13].

Звертаючись до проблеми захисту особистих немайнових прав дітей, необхідно зазначити, що оскільки батьки і діти є членами сім'ї, то передбачається, що вони здійснюють свої права переважно в

лоні сім'ї, а тому ці права носять сімейно-правовий характер, виходячи з чого, захист особистих немайнових прав дітей має бути передбачений не лише нормами цивільного права, а і сімейного права.

Необхідно звернути увагу, що дитина має змогу самостійно здійснити право на захист, однак лише у випадках визнання її, відповідно до закону, повністю дієздатною до досягнення повноліття. Зокрема, статтями 34, 35 ЦК України передбачені випадки отримання повної цивільної дієздатності до досягнення особою 18 років [3]. Таким чином, дитина, яка наділена повною цивільною дієздатністю, має право не лише самостійно здійснювати свої права та обов'язки, а й захищати свої права та інтереси.

Реалізуючи будь-яку норму або виявивши порушення будь-якого свого права чи інтересу, особа стикається з головною проблемою: обрати спосіб захисту свого порушеного права чи інтересу [7, с. 125].

Розмежовуючи засоби і способи захисту, Т. М. Підлубна доводить, що засоби захисту – це інструменти реалізації способів захисту та пропонує внести зміни до Конституції України, зокрема до ч. 5 ст. 55, застосувавши більш доцільний термін «способи захисту», і викласти її в такій редакції: «Кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [8, с. 15].

Окремого дослідження потребує питання відшкодування моральної шкоди.

У юридичній літературі можна зустріти такі визначення моральної шкоди. Під моральною шкодою можуть розумітись моральні й фізичні страждання, які заподіяні громадянину внаслідок посягання на належні йому від народження чи в силу закону нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь, гідність, ділову репутацію, недоторканність приватного життя тощо) [9, ст. 339]. Моральна шкода – це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, що заподіюються особі незаконними діями або бездіяльністю ін-

ших осіб. Зміст «страждання» – це дії, які обов'язково повинні знайти своє відображення у свідомості потерпілого в формі негативних уявлень (фізичного страждання) і негативних представлень (моральних страждань) [10, ст. 268]. Така шкода відображається певною мірою лише у свідомості її учасників, які є фізичними особами. На нашу думку, останнє визначення є найбільш розгорнутим та більш відповідає дійсності.

Цивільний кодекс України не дає прямого безпосереднього визначення поняття моральної шкоди, а надає лише вказівки, в чому вона полягає, «моральна шкода полягає у фізичному болу та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [3, ст. 23].

Крім того, даною нормою передбачено, що моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності й справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування [3].

Визначення поняття моральної шкоди надається у частині 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодуван-

ня моральної (немайнової) шкоди»: «Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб» [11].

Отже, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру особи, відновлення в натурі яких є неможливим, внаслідок неправомірних дій (дій або бездіяльності), інших осіб, а також рішень визначеного кола осіб, щодо своїх особистих немайнових прав або свого майна, та ці втрати мають бути відображені у свідомості постраждалого або залишити інший негативний відбиток на його соціальних зв'язках, що виражаються у фізичному болі та моральних стражданнях чи незаконному посяганню на ділову репутацію особи та здатні призвести до збитків.

У правовій літературі справедливо зазначається, що шкода може бути завдана не тільки діями, але і бездіяльністю. Тобто бездіяльність, як і дія, може призвести до завдання моральної шкоди. Разом із тим, бездіяльність не можна зводити до простої пасивності суб'єкта права, оскільки в правовому розумінні це означає невиконання конкретної, приписуваної даному суб'єкту дії [12]. Шкода дитині може завдатися не тільки сторонніми особами, а і батьками або особами, які їх замінюють, шляхом невиконання або неналежного виконання обов'язків з виховання дитини.

Виходячи з цього, необхідно зазначити, що у сфері захисту особистих немайнових прав дитини шляхом відшкодування моральної шкоди є певні особливості.

Моральна шкода може бути більш суттєвою для особи, ніж матеріальна, хоча й матеріальна шкода може спричинити особі моральне страждання. Проте, якщо матеріальна шкода, зазвичай, може бути компенсована повною мірою, то еквівалента моральної шкоди та способів її повного відшкодування до цього часу не винайдено. Такого еквівалента не може бути апіорі, адже об'єктом, якому наноситься

шкода, є особисте немайнове благо, що не може бути відчужене або отримане від іншої особи. Саме тому дослідження шляхів відшкодування моральної шкоди, спричиненої порушенням особистих немайнових прав дітей, залишається особливо актуальним [14, с. 53].

Досліджуючи способи захисту цивільних прав та інтересів, Т. В. Лісничка акцентує увагу на проблемах відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, запропонувала з метою підвищення ймовірності отримання відшкодування в разі завдання шкоди праву на життя, здоров'я, свободу, особисту недоторканність унаслідок вчинення дій, які не містять ознак злочину утворити Фонд дотування цивільної відповідальності. Метою існування такого Фонду має стати дотування виплат боржників, винних у завданні шкоди особистим немайновим правам, що забезпечують природне існування фізичної особи (переважно життю та здоров'ю) [13, с. 6].

При компенсації шкоди, завданої здоров'ю дитини, до уваги береться, як правило, фізична (тілесна) шкода. Проте, протиправні дії завдають не лише тілесну шкоду. Зазвичай, такі дії викликають розумові вади та моральні дефекти, до цього необхідно додати ще й можливу затримку психічного розвитку. Ці форми прояву шкоди здоров'ю не враховуються [14, с. 56].

У даному випадку, як приклад, можна навести рішення Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 07.06.2017 у справі № 235/2414/17, ухвалене про відшкодуванні моральної шкоди, завданої смертю чоловіка при виконанні трудових обов'язків. У цьому разі суд визначив розмір грошової компенсації за спричинену моральну шкоду позивачці у розмірі 200 000,00 грн. та 200 000,00 грн. на користь дитини. Ухвалюючи рішення, суд вказав, що встановити ціну людського життя, повернути чоловіка та батька неможливо. Моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, так як не-

має (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. При цьому, при встановленні розміру грошового відшкодування моральної шкоди, завданої позивачці та її доньці, суд виходив з принципів розумності та справедливості, враховував фактичні обставини справи: глибину, характер і тривалість страждань, наявність вимушених змін у їх життєвих стосунках, обсягу страждань, а також характеру немайнових втрат, що тривають до теперішнього часу й триватимуть надалі, можливість відновлення яких виключена [15].

Наслідком недостатнього врегулювання законодавством відносин щодо компенсації моральної шкоди є виникнення великої кількості проблем у процесі його застосування. Однією з таких проблем є суб'єктивний склад осіб, які мають право вимагати захисту порушених цивільних прав шляхом відшкодування моральної шкоди.

Відомо, що неодноразово отримані в дитинстві психологічні травми негативно впливають на психологічний розвиток і здоров'я дитини та подальше свідоме, доросле життя. З урахуванням того, що в такому разі моральна шкода заподіюється не лише дітям, а й їх батькам, оскільки батьки як повнолітні особи здатні повністю розуміти та адекватно оцінювати негативні події, які відбуваються з їх дитиною, вважаємо за необхідне до кола осіб, що мають право на відшкодування моральної шкоди разом із таким суб'єктом, як дитина, віднести її батьків або осіб, які їх замінюють, у разі, якщо порушення особистого немайнового права дитини призвело до їх моральних страждань, втрати ними нормальних життєвих зв'язків і вимагає від них додаткових зусиль для організації життя.

У зв'язку з цим, за наявності моральної шкоди, що заподіяна дитині, право на її відшкодування мають: неповнолітні осо-

би, яким заподіяна шкода; батьки неповнолітніх осіб, яким заподіяна шкода.

У такому випадку, з пред'явленням вимоги про компенсацію моральної шкоди дитині, батьки або особи, що їх замінюють, мають право теж подати позов про компенсацію моральної шкоди у своїх інтересах. Моральна шкода, завдана батькам або особам, які їх замінюють, фізичними і психологічними стражданнями дитини відшкодовується самостійно.

Реальне відшкодування можливе тільки в матеріальній сфері й неможливе повернення того, що зникло в результаті заподіяння шкоди немайнового характеру. Хоча, за своєю суттю, останнє також має набути результату повного усунення негативних наслідків правопорушення, і за чинним законодавством необхідно визначити відшкодування шкоди, обчислені у грошовому еквіваленті. З урахуванням сказаного вище, однією з проблем є адекватне визначення розміру відшкодування шкоди нематеріального характеру в грошовому еквіваленті шляхом застосування певних критеріїв чи в інший адекватний спосіб [16, с. 97].

Висновки

Отже, з огляду на вищенаведене, основними проблемами щодо застосування такого способу захисту особистих немайнових прав дитини, як компенсації моральної шкоди, на нашу думку, є: по-перше, проблема неможливості малолітньою особою самостійно ініціювати процес з відшкодування моральної шкоди; по-друге, оскільки моральної шкоди дитині можуть завдати батьки або особи, які їх замінюють, на законодавчому рівні доцільно передбачити відшкодування такої шкоди батьками або особами, які їх замінюють у випадках, коли протиправні дії батьків або осіб, які їх замінюють, проявляються у жорстокому поводженні з дітьми, зловживанні батьківськими правами, невиконанні батьківських обов'язків.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Сімейний кодекс України // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
3. Цивільний кодекс України // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
5. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.
6. Кравчук Н. В. Защита права ребенка на жизнь и воспитание в семье по семейному законодательству РФ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Кравчук. – М., 2003. – 28 с.
7. Бублейник В. А. Нетипові способи захисту цивільних прав та законних інтересів / В. А. Бублейник // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 1. – С. 124–129.
8. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. Підлубна. – К., 2009. – 22 с.
9. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
10. Українське цивільне право : навч. посіб. 3-тє вид. перероб. та доп. / Ю. О. Заїка, І. С. Тімуш, О. О. Лов'як та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 358 с.
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
12. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди та компенсаційні виплати: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / відповід. ред. П. І. Шевчук – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 925 с.
13. Лісничка Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. В. Лісничка. – Х., 2007. – 20 с.
14. Резнік Г. Особливості відшкодування моральної шкоди, спричиненої посяганням на особисті немайнові права дитини / Г. Резнік // Юридична Україна. – 2014. – №8. – С. 53-57.
15. Рішення Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 7 червня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://verdictum.ligazakon.net/document/67081219>.
16. Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми / М. Галянтич // Право України. – 2001. – № 1. – С. 97–99.